

การศึกษาวิเคราะห์ความงามของพระพุทธรูปไม้ตามหลักสุนทรียศาสตร์
ในตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด*

An Analysis Study of The Beauty of Wooden Buddha Statues
According to Aesthetic Principles in Suan Chik Sub-District,
Sri Somdej District Roi Et Province

พระพรหมภักดิ์ ปณณาวชิโร (วิชัยโคตร), พระครูลีลลวาทิคุณ และพระมหาสากุล สุภระเมธี

Phra Phromphiphat Panyawachiro (Wichaikhot), Phrakhru Silasarathikhun

and Phramaha Sakol Supharamathi

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

Mahamakut Buddhist University, Roi Et Campus, Thailand

Corresponding Author, E-mail: rabbit3oy@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติพัฒนาการและการสร้างพระพุทธรูปไม้ของชาวตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด 2) ศึกษาเกณฑ์การตัดสินความงามในทางสุนทรียศาสตร์ และ 3) วิเคราะห์ความงามของพระพุทธรูปไม้ตามหลักสุนทรียศาสตร์ในตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากรผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ พระสงฆ์ ประชาชนชาวบ้าน และประชาชนในพื้นที่ จำนวน 30 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกในการเก็บข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

1. พระพุทธรูปไม้มีขึ้นโดยความเคารพศรัทธาของชาวพุทธในชุมชนตำบลสวนจิก ซึ่งการสร้างได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย พัฒนาการของไม้ที่นำมาใช้แกะสลัก เดิมทีจะนิยมใช้ไม้ที่มีชื่อเป็นมงคล ในปัจจุบันจะนิยมใช้ไม้ที่มีอยู่ทั่วไป ซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็งที่มีแก่นสามารถนำมาแกะสลักได้ ในการแกะสลักพบว่า มีรูปแบบปางต่างๆ มากขึ้น

*ได้รับบทความ: 29 พฤศจิกายน 2566; แก้ไขบทความ: 20 ธันวาคม 2566; ตอปรับตีพิมพ์: 20 ธันวาคม 2566

Received: November 29, 2023; Revised: December 20, 2023; Accepted: December 20, 2023

2. เกณฑ์ตัดสินความงามทางสุนทรียศาสตร์ มี 3 ทฤษฎี คือ 1) ทฤษฎีวัตถุนิยม ซึ่งเชื่อว่าความงามแท้จริงมีอยู่ในตัววัตถุไม่เกี่ยวกับจิต 2) ทฤษฎีแบบจิตนิยม ซึ่งเชื่อว่าความงามเป็นคุณสมบัติของจิต ไม่ใช่วัตถุ 3) ทฤษฎีสัมพัทธนิยม มีความเชื่ออยู่กึ่งกลางระหว่างทฤษฎีวัตถุนิยมและจิตนิยม และที่สำคัญต้องประกอบกับความเชื่อด้านศาสนาและวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ

3. พระพุทธรูปไม้ในตำบลสวนจิก มีความงามภายในด้านของคุณค่าและวัตถุที่ก่อเกิดเป็นแรงศรัทธาของชาวพุทธในชุมชน หากนำหลักทฤษฎีสัมพัทธนิยม มาใช้เพื่อวิเคราะห์ความงามภายนอก พบว่าเป็นลักษณะพระพุทธรูปไม้ที่มีลักษณะพิเศษ หากวิเคราะห์ความงามภายใน ก็พบว่า พระพุทธรูปไม้ถูกปลุกฝังไว้ให้เป็นสิ่งเคารพบูชา เป็นความเชื่อด้านศาสนาและวัฒนธรรมซึ่งเป็นบริบทเดิมของชุมชน ถือว่าเป็นชุมชนที่มีความเชื่อและเคารพศรัทธาต่อพระพุทธรูปศาสนาอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: พระพุทธรูปไม้; ความงามของพระพุทธรูปไม้; หลักสุนทรียศาสตร์; ความงามทางสุนทรียศาสตร์

Abstract

This research was aimed to: 1) to study the history of the development and construction of wooden Buddha statues of the people of Suan Chik Subdistrict, Sri Somdej District Roi Et Province, 2) to study the criteria of judging beauty in terms of aesthetics, and 3) to analyze the beauty of wooden Buddha statues according to aesthetic principles in Suan Chik Sub-district, Sri Somdej District, Roi Et Province. It is qualitative research. The main informant population includes monks and local scholars and people in the area, 30 persons by using in-depth interviews to collect data and presented the research results with using descriptive analysis methods.

The research results found that:

1. The wooden Buddha statue was created out of respect for the faith of Buddhists in the Suan Chik Sub-district community. The creation has changed according to the era. The development of wood used for carving originally, it was popular to use trees with auspicious names. At the present, it is popular to use wood that is widely available. It is a hardwood with a core that can be carved. In the carvings, it was found that there were more and more styles of postures.

2. The criteria of judging aesthetic beauty, there are 3 theories: 1) materialism theory, which believes that true beauty is found in objects, not related to the mind, 2)

mentalism theory, which believes that beauty is a property of the mind, not an object, and 3) relativism theory, there is a belief that is halfway between the theories of materialism and spiritualism. And most importantly, it must be combined with the religious and cultural beliefs of that society.

3. The wooden Buddha statue in Suan Chik Sub-district, there is inner beauty in the values and objects that form the strength of faith of Buddhists in the community. If we apply the principles of relativism theory used to analyze the external beauty and found that it is a wooden Buddha statue that has special characteristics. If we analyze the internal beauty, it is found that the wooden Buddha image was planted as an object of worship. It is a religious and cultural belief which is the original context of the community. It is considered to be a community that truly believes and respects Buddhism.

Keywords: Wooden Buddha Statue; The Beauty of The Wooden Buddha Statue; Aesthetics; Aesthetic Beauty

1. บทนำ

หลังจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วนั้น ชาวพุทธก็ได้มีการถือเอาไตรสรณคมน์เป็นที่พึ่ง จนมีการกล่าวถึงเจดีย์ในพระพุทธศาสนา (ขุ.ชา. 60/1805/267) ว่ามีอยู่ 4 อย่างต่างกันคือ 1) ธาตุเจดีย์ เป็นเรื่องสิ่งก่อสร้างที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งมีการแบ่งแยกออกเป็น 8 ส่วนในสมัยนั้น 2) บริโภคเจดีย์ เป็นเรื่องของสังเวชนียสถาน อันเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า เช่น สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน หรือที่เรียกว่าสังเวชนียสถาน 4 ตำบล 3) ธรรมเจดีย์ เป็นเรื่องของข้อความที่ว่าด้วยคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นคำประโยคทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา 4) อุทเทสิกเจดีย์เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้าเป็นสำคัญ (กรมพระดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ, 2546, หน้า 8) ดังนั้น พระพุทธรูปก็เปรียบเหมือนสิ่งที่สร้างขึ้น เพื่อเป็นตัวแทนให้ระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า พระพุทธรูปในประเทศไทยสร้างขึ้นมาตั้งแต่ในยุคสมัยศิลปะแบบทวารวดี จวบจนไปถึงศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ ซึ่งในการสร้างพระพุทธรูปในแต่ละช่วงสมัย ก็ยังคงเน้นไปในหลักการของมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการของพระพุทธเจ้าเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งการสร้างพระพุทธรูปก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะอภิวาทรักษาความเหมือนและความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปไว้จึงมีการจำลองสืบทอดกันมา จนเรียกรูปของพระพุทธรูปว่า พระปฏิมา ในภาษาบาลีหรือปรติมาในภาษาสันสกฤต ซึ่งแปลว่า

“รูปเปรียบ” หรือ “รูปจำลอง”

การสร้างพระพุทธรูปไม้ที่ได้ปรากฏอยู่ในหนังสือประวัติพระพุทธรูปปางต่างๆ ของกรมการศาสนา ที่ได้มีการกล่าวถึง ความเป็นมาของพระไม้แก่นจันทน์ว่า สร้างขึ้นในสมัยพุทธกาลช่วงของพระเจ้าปเสนทิโกศล โดยเกิดจากความระลึกนึกถึงพระพุทธรูปองค์ในช่วงที่ พระพุทธเจ้าทรงเสด็จขึ้นไปแสดงธรรมโปรดพระมารดาบนสวรรค์ จึงได้สร้างขึ้นเป็นพระพุทธรูปที่เรียกกันว่า “ปางแก่นจันทน์” (กรมการศาสนา, 2525, หน้า 181-183) พระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์ก็เป็นหลักฐานที่บ่งชี้ได้อย่างชัดเจน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นพระพุทธรูปองค์แรกของโลกที่แกะสลักจากไม้แก่นจันทน์ ในระยะเวลาต่อมามักนำไม้ชนิดอื่นมาแกะสลักด้วยที่นิยมได้แก่ ไม้โพธิ์ถือว่าเป็นไม้ที่มีคุณค่าสูงกว่าไม้ชนิดอื่น เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา การสร้างพระพุทธรูปของพุทธศาสนิกชนในสมัยแรกนั้นน่าจะไม่มี ความหมายกว้างขวางกันออกไปถึงพระพุทธรูปหรืออาการ คงจะสร้างขึ้นเป็นพระพุทธรูปสำหรับสักการะเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพระคุณ ของพระองค์เป็นที่ตั้งแห่งพุทธานุสติเท่านั้น (นิราศ ศรีขาวรส, 2558, หน้า 17-40)

การสร้างพระพุทธรูปไม้เป็นการทำความดีและยึดหลักตามกรอบของสังคมตามความเชื่อในพุทธศาสนา นอกจากเป็นภาพสะท้อนในด้านจริยศาสตร์ได้แสดงออกมาในรูปแบบของศิลปะท้องถิ่นหรือศิลปะชาวบ้าน (วิบูลย์ ลิ้มวรรณ, 2546, หน้า 6) พระพุทธรูปไม้ หรือที่นิยมเรียกกันติดปากว่า พระไม้ ถือเป็นงานชิ้นสำคัญที่ผู้สร้างจะต้องสร้างอย่างสุดฝีมือ แม้ว่าจะมีความชำนาญในงานไม้หรือไม่ก็ตาม พระพุทธรูปไม้เป็นงานพุทธศิลป์ที่มีความหลากหลาย ทางด้านฝีมือ เพราะโดยเจตนารมณ์ของผู้สร้าง ในอดีตมีวัตถุประสงค์ในการสร้างเพื่อเป็นพุทธานุชา บนความเชื่อในสิ่งที่ปรารถนาที่เหมือนกันบ้างต่างกันบ้าง แต่โดยส่วนใหญ่คือเกิดจากความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธรูปที่ยึดถือรูปเหมือนที่เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธรูปไม้ เป็นศาสนวัตถุที่ครั้งหนึ่งนิยมสร้างเพื่อตอบสนองความต้องการของคนอีสาน ซึ่งสะท้อนความเป็นอยู่วิถีชีวิต ประเพณีภูมิปัญญาและถ่ายทอด ออกมาเป็นพระไม้แสดงถึงเอกลักษณ์ของคนอีสาน ตามคติความเชื่อในพระพุทธรูป โดยความงามของพระพุทธรูปไม้ตามทฤษฎีความงามของปรัชญาจิตนิยม ผู้ที่พบเห็นพระพุทธรูปไม้แล้วจะเห็นความงามไม่เท่ากัน บางคนจะเห็นว่าเป็นพระพุทธรูปไม้มีความงามมาก บางคนเห็นว่างามพอประมาณ บางคนเห็นว่างามน้อย บางคนอาจจะเห็นว่างามเพราะความงามขึ้นอยู่กับจิตใจของแต่ละคนเป็นที่รับรู้ และชอบหรือไม่ชอบ ในศิลปวัตถุนี้ความงามของพระพุทธรูปไม้ตาม ทฤษฎีวัตถุนิยมนั้นแยกเป็น 2 ประเด็น คือ 1) เป็นไม้ที่ได้รับการคัดเลือกมาอย่างดี คือเป็นไม้มงคล 2) ไม้บางชนิดนอกจากจะเป็นไม้มงคลแล้วยังเป็นไม้เนื้อแข็งที่มีความคงทน เพราะความงามนั้นมีอยู่แล้วในตัววัตถุ ความงามตามทฤษฎีสัมพัทธ์นิยม ความงามที่แท้จริงนอกจากจะเกิดขึ้นจากจิตใจของมนุษย์และความงามที่มีอยู่แล้วในวัตถุแต่ควรจะประจักษ์ด้านศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และในการดำเนินชีวิตของ ประชาชนในสังคมนั้นๆ (พระใบฎีกาณรินทร์ สีสเตโช, 2565, หน้า 240-253)

แต่ในสังคมปัจจุบันพบเห็นได้ว่าคุณค่าความงามของพระพุทธรูปไม้ในสังคมอีสานและตำบลสวนจิกได้ถูกกลดหย่อนลงไปเป็นอย่างมาก เพราะอาจเกิดขึ้นจากการขาดความเข้าใจในเรื่องของคุณค่าและความงามของวัตถุนั้น โดยกล่าวได้ว่าพระพุทธรูปไม้หรือพระไม้ในชุมชน เป็นสิ่งที่ไม่ได้มีความสมบูรณ์แบบเหมือนการสร้างแบบเททองหล่อขึ้นมา จึงทำให้ไม่สามารถมองเห็นถึงคุณค่าที่ปรากฏเป็นความงามได้ ซึ่งจากที่กล่าวมานั้นจึงทำให้ผู้วิจัย ได้สนใจที่จะนำหลักทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องความงามและคุณค่า เพื่อมาใช้ในการวิเคราะห์และอธิบายถึงความงามและคุณค่าที่มีอยู่ภายในพระพุทธรูปไม้ ให้เกิดความเข้าใจแก่ชาวตำบลสวนจิกและผู้ที่ให้ความสนใจได้มองเห็นถึงคุณค่าของพระไม้ ซึ่งนำไปสู่ความงามที่จะได้ปรากฏขึ้นภายในสายตาของผู้ได้พบเห็น

ดังนั้นจากความเป็นมาและความสำคัญที่กล่าวมานี้ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่องความงามของพระพุทธรูปไม้ในเขตตำบลสวนจิก โดยได้ศึกษาความงามในมุมมองความเชื่อของชาวตำบลสวนจิกและความเป็นมา เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและการดำเนินชีวิต รวมถึงเป็นการอนุรักษ์ซึ่งพระพุทธรูปไม้ของชาวตำบลสวนจิกให้คงอยู่ต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติพัฒนาการและการสร้างพระพุทธรูปไม้ของชาวตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด
2. เพื่อศึกษาเกณฑ์การตัดสินความงามในทางสุนทรียศาสตร์
3. เพื่อวิเคราะห์ความงามของพระพุทธรูปไม้ตามหลักสุนทรียศาสตร์ในตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงหลักการและแนวทางการอนุรักษ์ ซึ่งได้ศึกษาถึงประวัติพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปไม้และมุมมองความงามพระพุทธรูปไม้ตามหลักสุนทรียศาสตร์ ตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด

ขอบเขตด้านเอกสาร 1) เอกสารปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 และ 2) เอกสารทุติยภูมิ คือ หนังสือ เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาประวัติพัฒนาการและการสร้างพระพุทธรูปไม้ของชาวตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด ศึกษาเกณฑ์การตัดสินความงามในทางสุนทรียศาสตร์ วิเคราะห์ความงามของพระพุทธรูปไม้ตามหลักสุนทรียศาสตร์ในตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด

ขอบเขตด้านประชากร/กลุ่มเป้าหมาย ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในเขตพื้นที่ ตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด ที่เลือกพื้นที่นี้เพราะว่าเป็นกลุ่มเป้าหมายที่ใกล้ เป็นตำบล บ้านเกิดของผู้วิจัยเอง และผู้ให้ข้อมูลสำหรับการวิจัยเข้าถึงได้ง่าย เป็นต้น

ขอบเขตด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ขั้นตอนในการเลือกกลุ่มตัวอย่างและวิธีการหากลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

1) วิเคราะห์วัตถุประสงค์ของการวิจัยให้เข้าใจอย่างแจ่มชัดว่าต้องการ ศึกษาอะไร ประชากรที่จะศึกษา คืออะไร กลุ่มตัวอย่างมีลักษณะเป็นเช่นไร จะทำการสัมภาษณ์อย่างไร และนำผลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ไปใช้ทำอะไร 2) ควรทราบกลุ่มเป้าหมายว่ามีลักษณะอย่างไร ต้องให้คำจำกัดความของประชากรว่าหมายถึงใคร มีลักษณะเช่นไร และมีขอบเขตเพียงใด เช่น ในการสำรวจความคิด 3) กำหนดกรอบตัวอย่างที่เป็น ประชากรที่ศึกษา ซึ่งจะใช้ในการเลือกกลุ่ม ตัวอย่าง กรอบตัวอย่างที่ดีจะต้องมีข้อมูลที่เป็นปัจจุบันหรือ เป็นกรอบที่ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเวลาและงบประมาณที่มีอยู่ 4) ทราบกลุ่มเป้าหมายที่ เหมาะสมกับการวิจัย วิธีการเลือกกลุ่ม ตัวอย่างที่ถูกต้องนำมาวางแผนในการเลือกกลุ่มตัวอย่าง เพื่อให้ ได้ตัวแทนที่ดีของประชากร 6 เป้าหมาย และสามารถนำผลการวิจัยนั้นไปสรุปอ้างอิงแทนประชากรกลุ่ม ตัวอย่างได้ในขั้นนี้ ผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างกลุ่มนี้โดยวิธีการใดๆ ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประชากรกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) กลุ่ม ประชากรที่นำมาศึกษาในครั้งนี้ถือว่าเป็นบุคคลที่มีความรู้ความเข้าใจ ความเป็นมา ความสำคัญ และเป็น ผู้ที่อาศัยในพื้นที่ ซึ่งได้มีความรู้ในเรื่องของความงามของพระพุทธรูปไม้ ในตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด ตามหลักสุนทรียศาสตร์ โดยกำหนดเลือกเอาผู้มีความเกี่ยวข้องและมีความรู้เกี่ยวกับการ สร้างหรือแกะสลักพระพุทธรูปไม้ กลุ่มประชากรกลุ่มเป้าหมายในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการเจาะจง (Purposive Sampling) ดังนี้ 1) พระสงฆ์ จำนวน 6 รูป 2) นักวิชาการ จำนวน 2 คน 3) ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 9 คน 4) ผู้นำชุมชน จำนวน 3 คน 5) ประชาชนทั่วไป จำนวน 10 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 30 รูป/คน

4. สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ความงามของพระพุทธรูปไม้ตามหลักสุนทรียศาสตร์ ในตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด โดยได้ทำการวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัยอย่างครบถ้วนแล้ว ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ชาวตำบลสวนจิก ได้มีวิถีชีวิตที่เป็นความเชื่อความ ศรัทธาต่อพระพุทธรูปศาสนาที่คล้ายคลึงกับบริบทชาวพุทธอีสาน ซึ่งในการสร้างพระพุทธรูปไม้นี้อาจจะไม่ ได้มีลวดลายหรือความแปลกตาจากเดิมมากนัก การแกะสลักพระไม้ในชุมชนก็เกิดขึ้นมาจากคติความเชื่อ ของบุคคลที่มีแก่พระพุทธรูปศาสนา ซึ่งกล่าวได้ว่าชาวตำบลสวนจิกได้มองเห็นคุณค่าความงามของพระพุทธรูปไม้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สื่อถึงการสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นองค์ตัวแทนของพระพุทธรูปเจ้า และใช้กราบไหว้บูชาในสังคม

ปัจจุบัน โดยหากมองถึงความงามที่ได้ปรากฏในพระไม้ ก็จะต้องพบถึงความดีของพระพุทธรูปองค์ที่มีแก่ชาวพุทธ ในด้านพัฒนาการของการสร้างพระพุทธรูปไม้ แรกเริ่มชาวตำบลสวนจิกยังไม่ได้นิยมที่จะสร้างพระพุทธรูปไม้มากนัก แต่เมื่อมีการศึกษาถึงรูปลักษณะของพระพุทธรูปเจ้า คือ มหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ พร้อมด้วยความเชื่อจึงได้ร่วมกันสร้างพระพุทธรูปไม้แกะสลัก โดยนำไม้ที่มีชื่อเป็นมงคลตามความเชื่อคนอีสาน และมีการปรับเปลี่ยนไม้ที่นำมาสร้างซึ่งจะนิยมไม้ที่มีเนื้อแข็งให้ความคงทนต่อการเก็บรักษาและสืบทอดไว้ในพระพุทธศาสนาต่อไป จากที่กล่าวมานี้จึงเห็นได้ว่า พระพุทธรูปไม้ของชาวพุทธในตำบลสวนจิกนั้น เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทั้งภายนอกและภายในสำหรับพุทธบริษัทที่ได้กราบไหว้บูชาในปัจจุบัน

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า สุนทรียศาสตร์ได้มีเกณฑ์การตัดสินทางด้านของความงามอยู่ 3 ทฤษฎี คือ 1) ทฤษฎีวัตถุวิสัย (Objectivism) เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญของวัตถุทางสุนทรียะเพียงอย่างเดียว โดยไม่ได้นำสภาวะทางอารมณ์หรือความคิดเป็นตัวตัดสิน แต่ความงามนั้นมีเพียงแค่รูปทรงภายนอกที่สามารถที่เป็นตัวชี้วัด คือกล่าวได้ว่าสิ่งนั้นมีความงามหรือไม่งามต้องขึ้นอยู่กับวัตถุ 2) ทฤษฎีแบบจิตวิสัย (Subjectivism) เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับจิตของผู้รับรู้ และเห็นว่าไม่มีคุณสมบัติใดที่ทำให้เกิดความรู้สึกทางสุนทรียะอยู่ในวัตถุ 3) ทฤษฎีสัมพัทธนิยม (Relativism) เป็นทฤษฎีที่มีทฤษฎีที่อยู่มiddle ระหว่างทฤษฎีวัตถุวิสัยและทฤษฎีจิตวิสัย โดยมีการให้ความสำคัญกับทั้งจิตของผู้รับรู้และวัตถุ คือมองว่าทั้งจิตและวัตถุต่างก็เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้อง และมีความสำคัญในการใช้ตัดสินคุณค่าของความงาม

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า ความงามของพระพุทธรูปไม้ตามหลักทฤษฎีวัตถุวิสัย เป็นการวินิจฉัยหาความมีอยู่ของความงามในศิลปะ ความงามของพระพุทธรูปไม้ของชาวตำบลสวนจิก ในมุมมองของทฤษฎีวัตถุวิสัย จะพบได้ว่า ชาวตำบลสวนจิกได้มีความเชื่อในการสร้างหรือแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยไม้ที่จะนำมาเพื่อใช้แกะสลักก็ต้องเป็นไม้ที่มีชื่อเป็นมงคลหรือจะนิยมเป็นไม้ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา แต่ไม่ในปัจจุบันนั้นจะพบได้ว่า มีการนิยมที่จะใช้ไม้แคน (ตะเคียน) ซึ่งเป็นไม้ที่ชาวตำบลสวนจิกได้ให้ความเชื่อว่ามีสิ่งที่ดีคอยปกป้องรักษาไม้นั้นอยู่ และอาจปรับเปลี่ยนเป็นการใช้ไม้ที่มีความเหมาะสมซึ่งขึ้นอยู่กับความต้องการของช่างผู้แกะสลัก เพราะไม้หรือวัสดุที่นำมาใช้แกะสลักย่อมมีความงามอยู่แล้วในตัวของมันเอง

ความงามของพระพุทธรูปไม้ตามหลักทฤษฎีจิตนิยม เป็นการพิจารณาคุณค่าทางสุนทรียะโดยการยึดจิตและคุณค่าที่มีอยู่ในวัตถุเป็นตัวกำหนดความงาม พระพุทธรูปไม้มีความเป็นสุนทรียะธาตุซ่อนอยู่ในภายใน ความงามมิได้มีอยู่จริงๆ ในวัตถุหรือสิ่งใดๆ ในโลก จิตมนุษย์เราเป็นผู้กำหนดขึ้นมาเองนับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะประกอบไปด้วยจิต ความรู้สึกหรืออารมณ์ ความพึงพอใจ การรับรู้คุณค่าทางสุนทรียะ กล่าวว่าการรับรู้คุณค่านั้นเกิดขึ้นได้อยู่ 3 ประการคือ รับรู้ได้เพราะความมีอยู่ของจิต รับรู้ได้เพราะความรู้สึก รับรู้ได้เพราะจิตเป็นผู้สร้างสรรค์

ความงามของพระพุทธรูปไม้ตามหลักทฤษฎีสัมพัทธนิยม เป็นการวินิจฉัยถึงควมมีค่าทางจริยธรรม (ความงาม) มิใช่สิ่งที่แน่นอนตาย ซึ่งจะสามารถวิเคราะห์ความงามรูปลักษณะภายนอก คือ รูปทรงของพระไม้ที่มีความแปลกหูแปลกตา และวิเคราะห์ถึงความงามภายใน คือ สิ่งที่ทำให้น่ามาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และประเด็นสำคัญของทฤษฎีสัมพัทธนิยม ที่นำมาใช้ในการตัดสินความงามของพระพุทธรูปไม้นั้น คือความเชื่อด้านศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งบริบทของชาวพุทธภายในตำบลสวนจิกเป็นชุมชนที่ได้มีความเชื่อและเคารพศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาซึ่งจะแสดงออกได้ว่าความงามที่ได้มองเห็นหรือปรากฏขึ้นนั้น เป็นความงามภายในของพุทธศาสนิกชนตำบลสวนจิก

5. อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์ความงามของพระพุทธรูปไม้ตามหลักสุนทรียศาสตร์ในตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

ชาวพุทธตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นชุมชนที่มีความเชื่อในเรื่องไม้มงคลเพื่อนำมาสร้างพระพุทธรูปไม้แทนพระพุทธเจ้า ความคิดความเชื่อและความเลื่อมใสดังกล่าวถือว่าเป็นสิ่งแฝงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการคัดเลือกไม้มงคลตามความเชื่อเพื่อมาสร้างเป็นพระพุทธรูป อาทิ ไม้โพธิ์ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง นอกเหนือจากการเลือกไม้มงคลแล้วยังคำนึงถึง การตัดไม้ ซึ่งนำเอาความเชื่อท้องถิ่นมาผนวกเข้ากับความเชื่อพุทธศาสนา ซึ่งมีความสอดคล้องกับ สมาคมสถาปนิกสยามในพระราชนิพนธ์ ได้อธิบายในหนังสือ “สถาปัตยกรรมอีสาน” ความว่า ชาวบ้าน ช่างแกะสลักและพระสงฆ์ ในรูปแบบงานพุทธศิลป์ที่เป็นรูปเคารพแฝงไว้ซึ่งภูมิ ปัญญาท้องถิ่น ที่มีความเชื่อในเรื่องต่างๆ เข้ามาประกอบนอกเหนือจากพุทธศาสนา เช่น ความเชื่อใน เรื่องไม้ แฝงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการคัดเลือกไม้มงคลตามความเชื่อเพื่อมาสร้างเป็นพระพุทธรูป อาทิ ไม้โพธิ์ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง นอกเหนือจากการเลือกไม้มงคลแล้วยังคำนึงถึง การตัดไม้ซึ่งนำเอาความเชื่อท้องถิ่นมาผนวกเข้ากับความเชื่อพุทธศาสนาและสร้างระบบพุทธปรัชญาท้องถิ่นขึ้นมา การตัดไม้โบราณเลือกเดือนที่เป็นมงคลดังนี้ ตัดไม้เดือน 1-4 ดินแกล 5-6 ท่านว่าไม้มงคลจำศีล ตัดไม้ได้ภายหลังจากการตัดไม้จำต้องคำนึงถึงทิศทางการล้มลงด้วยเช่นกัน ล้มไปทิศ บูรพา ดี อาคนะยี่ไม่ดี ทักษิณ ไม่ดี หรดี ไม่ดี ปังจิม ไม่ดี พายัพ ไม่ดี อุดร ไม่ดี อีสาน ดี การล้มลงไป ในทิศ บูรพาและอีสานตามความเชื่อนี้เหมาะสมนำไปใช้ประโยชน์และไม่ผิดต่อความเชื่อพระไม้ อีสาน คือ การแสดงออกถึงความเชื่อในการนับถือพระพุทธศาสนาของคนอีสาน

ชาวบ้านในตำบลสวนจิกเป็นคนอีสานโดยกำเนิด จะมีความคิด ความเชื่อ และมีวิถีชีวิตที่เกิดจากจารีต ประเพณี วัฒนธรรมที่มีรากฐานหรือมีรากเหง้ามาจากพระพุทธศาสนา ซึ่งรวมศิลปะ ประติมากรรมต่างๆ ที่ชาวตำบลสวนได้สร้างสรรค์และรังสรรค์ขึ้นมาแล้วแต่มีฐานคิดมาจากพระพุทธศาสนา แม้แต่

พระพุทธรูปไม้ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่เป็นเครื่องแสดงออกถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งมีความสอดคล้องกับสถิติ วงศ์สุวรรณ (2540) ความว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น นำมาซึ่งการประยุกต์ให้สอดคล้องกับ พระพุทธศาสนาและถ่ายทอดออกมาเป็น พระพุทธรูปไม้อีสาน ที่แสดงถึงการจัดระบบพุทธปรัชญาออกมาในรูปแบบท้องถิ่นและนำไปใช้ในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ประเพณีวัฒนธรรมที่สร้างกรอบของคุณธรรมและจริยธรรมของคนในสังคมให้อยู่อย่างเรียบง่าย มีความเกี่ยวข้องในจริยศาสตร์หรือ จริยปรัชญาว่าด้วยเรื่อง ความประพฤติกฎเกณฑ์แห่งการประพฤติกุศลและคุณค่าของจริยธรรม

ความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปไม้ เพื่อเป็นตัวแทนพระพุทธเจ้า ได้มีแพร่หลายไปทั่วภาคอีสาน จนกลายเป็นคติความเชื่อประจำท้องถิ่นภาคอีสานไปโดยปริยาย ทั้งนี้เพราะคตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปไม้ของคนอีสาน เป็นไปเพื่อเป็นสื่อกลางของการทำความดี และเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตนและชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข โดยมีคติความเชื่อดั้งเดิมที่สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ทำให้คนในสังคมอีสานมีวิถีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย มีน้ำใจ รักความสงบ อยู่อย่างพอเพียง จนเกิดเป็นวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมที่ดีงามโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานเป็นเบ้าหล่อหลอมลักษณะอุปนิสัยให้ดีงาม ซึ่งมีความสอดคล้องกับพระมหาพน กตสาโร (2560, หน้า 99-113) ได้ทำวิจัยเรื่อง พระพุทธรูปไม้: คุณค่าและคติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน พบว่า คตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปไม้ของคนอีสานเพื่อเป็นสื่อกลางของการทำความดี และเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว จิตของตนและชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข โดยมีคติความเชื่อดั้งเดิมที่สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา คุณค่าที่ได้จากพระพุทธรูปไม้ทำให้คนในสังคมอีสานมีวิถีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย มีน้ำใจ รักความสงบ อยู่อย่างพอเพียง จนเป็นแนวทางในการประพฤติกุศลและเป็นกรอบของสังคม จนเกิดเป็นวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมที่ดีงามโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานเป็นเบ้าหล่อหลอมลักษณะอุปนิสัยให้ดีงามจนเป็นเอกลักษณ์เชิงรูปธรรมให้แก่สังคมคนอีสานที่สร้างคุณค่าทาง วัฒนธรรมที่ประกอบด้วย ด้านศีลธรรม (Moral) คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักในการดำรงชีวิตที่ได้มาจากคำสอนของพุทธศาสนาและใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของสังคม เช่น ความเสียสละ ความขยัน หมั่นเพียร การประหยัดอดออม ความกตัญญู ความอดทน ทำดีได้ดี เป็นต้น ด้านนิติธรรม (Legal) คือวัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือกันว่ามีความสำคัญพอๆ กับกฎหมาย เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้านสหธรรม (Social) คือวัฒนธรรม ทางสังคม หรือตกลงของชุมชน รวมทั้งมารยาทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคม และด้านวัตถุธรรม (Material) คือวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น วัด อุโบสถ พระพุทธรูป เป็นต้นถือว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ของคนในชุมชนจนเกิดเป็นบุญประเพณีประจำหมู่บ้านและชุมชนเช่น ประเพณีการสงฆ์น้ำพระไม้ศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้านป่าแห่น ตาบลโพธิ์สัย จังหวัดร้อยเอ็ด ที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

โดยสร้างขึ้นเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่เด่นชัด สะท้อนความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคมที่เชื่อในเรื่องความดี บาปบุญคุณโทษ และแสดงให้เห็นถึงความประณีตในชีวิตที่นำพุทธศาสนามาใช้ในชีวิตประจำวัน

และสร้างสรรค์ขึ้นด้วยปัจเจกบุคคล เป็นการเคารพตัวตน เคารพหลักคำสอน สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่า ความดีงาม และ สดุดีแสดงให้เห็นถึงจิตวิญญาณที่ต้องการแสดงความนึกคิดให้ปรากฏออกมาเป็น รูปธรรม

การสร้างพระพุทธรูปไม้ของชาวตำบลสวนจิก ถือได้ว่าเป็นสร้างขึ้นเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่เด่นชัด สร้างสิ่งที่เป็นนามธรรมสู่สิ่งเป็นรูปธรรม สะท้อนความรู้สึคนึกคิดของคนในสังคมที่เชื่อในเรื่องความดี บาปบุญคุณโทษ และแสดงให้เห็นถึงความประณีตในชีวิตที่นำพุทธศาสนามาใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นการเคารพตัวตน เคารพหลักคำสอน สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่า ความดีงาม และ สดุดีแสดงให้เห็นถึงจิตวิญญาณที่ต้องการแสดงความนึกคิดให้ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับกานต์ กาญจนพิมาย (2553, หน้า 91) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์พระพุทธรูปไม้อีสานเชิงปรัชญา พบว่าพระพุทธรูปไม้อีสานได้สะท้อนความเป็นอีสาน วิถีชีวิต ภูมิปัญญา ความสัมพันธ์ระหว่าง พุทธศาสนากับสังคม และการแสดงออกของคนอีสานในการเลื่อมใสศรัทธา และยึดถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในสังคม สร้างขึ้นเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่เด่นชัด สะท้อนความรู้สึคนึกคิดของคนในสังคมที่เชื่อในเรื่องความดี บาปบุญคุณโทษ และแสดงให้เห็นถึงความประณีตในชีวิตที่นำพุทธศาสนามาใช้ในชีวิตประจำวันและสร้างสรรค์ขึ้นด้วยปัจเจกบุคคล เป็นการเคารพตัวตน เคารพหลักคำสอน สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่า ความดีงาม และ สดุดีแสดงให้เห็นถึงจิตวิญญาณที่ต้องการแสดงความนึกคิดให้ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรม ดังนั้นพระพุทธรูปไม้อีสานจึงแสดงให้เห็นถึง ความจริง ความดี และความงาม ที่ผสมผสานคล้องกันได้อย่างลงตัว คุณค่าของพระพุทธรูปไม้อีสานจึงควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบต่อไปให้คงอยู่

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

พระพุทธรูปไม้ นับว่าเป็นพุทธศิลป์และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้เป็นสิ่งศึกษาเรียนรู้ของอนุชนคนรุ่นหลังไปตราบนานเท่านาน เพื่อเป็นการสืบสานต่อให้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้แก่คนในชุมชนสวนจิกให้ยั่งยืนยาวนานมากขึ้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อให้ผู้บริหารตั้งแต่ระดับผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายกบริหารส่วนตำบล ได้ร่วมคิดร่วมทำและได้มีนโยบายเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งดีงามในชุมชนท้องถิ่นของตน ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยขอเสนอการอนุรักษ์และเผยแพร่พระพุทธรูปไม้ในชุมชนตำบลสวนจิก ซึ่งก็มีหลายสิ่งหลายอย่าง แต่ผู้วิจัยเห็นควรอนุรักษ์และเผยแพร่การสร้างพระพุทธรูปไม้ หากมีการอนุรักษ์และเผยแพร่ไปพร้อมกันแล้ว พระพุทธรูปไม้ก็จะคงอยู่อย่างมีคุณค่าในชุมชนตำบลสวนจิกตลอดไป

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์รูปทรงของพระพุทธรูปไม้ในฐานะบ่อเกิดความรู้ทาง
ญาณวิทยา

2.2 ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดการสร้างพระพุทธรูปไม้ของชาวพุทธในอำเภอ
ศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด

7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

พระพุทธรูปไม้หรือพระไม้ เป็นอีกหนึ่งสิ่งที่ชาวไทยพุทธภาคอีสานมีความเชื่อต่อการสร้างสืบต่อกันมาตั้งแต่ในอดีต โดยมีความเชื่อว่าเป็นอุเทสิกเจดีย์ คือ การสร้างโดยเจตนาอุทิศเพื่อใช้เป็นตัวแทนของพระพุทธรเจ้า และได้นำมาหาปฐักษณะของพระพุทธรเจ้ามาเป็นแบบอย่างในแกะสลัก ความงามของพระพุทธรูปไม้ตามทฤษฎีวัตถุนิยมเป็นความงามอยู่แล้วโดยตัวของไม้ที่นำมาสร้างพระพุทธรูป ความงามของพุทธรูปไม้ตามทฤษฎีจิตนิยม เป็นความงามขึ้นอยู่กับจิตใจของแต่ละบุคคลผู้ที่ได้รับรู้และชอบหรือไม่ชอบในศิลปวัตถุชิ้นนั้น และความงามตามทฤษฎีสัมพัทธนิยมเป็นความงามที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์กับบุคคล ศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีของประชาชนในชุมชนนั้นๆ เป็นสำคัญ

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2525). *ประวัติพุทธรูปปางต่างๆ*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ.
- กรมพระตำราจรรยาภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2469). *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม*. พระนคร: โสภณพิพรรฒ
ธนากร.
- กานต์ กาญจนพิมาย. (2553). *การศึกษาวิเคราะห์พระพุทธรูปไม้อีสานเชิงปรัชญา*. (วิทยานิพนธ์ศิลป
ศาสตรมหาบัณฑิต). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นิราศ ศรีขาวรส. (2558). พระพุทธรูปไม้: สุนทรียภาพและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตคนในเมืองหลวงพระบาง
สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 7(2), 17-40.
- พระใบฎีกาณรินทร์ สีลเตโช. (2565). ความงามของพระพุทธรูปไม้ตามหลักสุนทรียศาสตร์. *วารสารพุทธ
ปรัชญาวิวัฒน์*, 6(1), 240-253.
- พระมหาพน กตสาโร. (2560). พระพุทธรูปไม้: คุณค่าและคตินิยมของคนอีสาน. *วารสารวิชาการธรรม
ทรรศน์*, 17(2), 99-113.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2546). *ศิลปะชาวบ้าน Folk art*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- สถิต วงศ์สุวรรณ. (2540). *ปรัชญาเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น.